

De Van Eyckconsensus in Maaseik - 2020

Deel 2: Het zelfportret van Jan en Hubert Van Eyck

José Raets

“Illustres compatriottes montrez nous vos nobles figures que vous avez transmises vous memes dans cette partie de votre oeuvre dont nous deplorons la perte” (6 p12) Met deze uitroep onthult Burgemeester Schoolmeesters het Maaseiker standbeeld. Maaseik voegt daarmee iets toe aan het Van Eyck erfgoed: namelijk hoe we ons

de beroemde gebroedersvoorstellen. De stad steunt hiervoor op een lange traditie. De idee namelijk dat er een (zelf) portret op het Lam Gods staat van Jan en Hubert (geschilderd door Jan en/of Hubert).

Fig. 1: Jan en Hubert Van Eyck, *Het Lam Gods, De Rechtvaardige Rechters* (detail zelfportret?), *Lukas Art*.

Twee van de Rechtvaardige Rechters zouden de gebroeders voorstellen. Maar welke van de tien? De traditie wijst naar de twee ruiters die de toeschouwer

107

aankijken. Technisch: wiens gelaat in driekwart profiel geschilderd is. Het portret format dus. Hun acht collega's zijn volledig in profiel geschilderd en sommigen zelfs gedeeltelijk onzichtbaar. Hubert is dan de man met de bontmuts, Jan draagt een hoofddoek (kaproen?) (Fig. 1). Lampsonius maakte daar een ets van (Fig. 2).

Fig. 2: Domenico Lampsonius - Jan en Hubert Van Eyck (Wikipedia).

De historici zijn hier terecht sceptisch. De ets dateert van 150 jaar na Jans overlijden. Ook schriftelijke bronnen zijn niet veel jonger. Toch steunt het Maaseiker standbeeld (Fig. 3) – dat dus eigenlijk een kopie is van (twee van) de Rechtvaardige Rechters – op een soliede traditie van meer dan 300 jaar¹.

Het is ook niet onmogelijk. De meeste historici aanvaardden dat Jan Van Eyck in verschillende werken zijn portret in mini formaat heeft achtergelaten. Bekende voorbeelden zijn: het Arnolfiniportret; de twee figuren in de spiegel en De Van der Paele Madonna; de figuur in het opzetstuk van het harnas van Sint-Joris. Er zijn daarnaast geen redenen gekend waarom “men”, zoveel jaar na de Van Eycks, hun zelfportret zou verzinnen. Anderzijds is het denkbaar dat de gebroeders zich identificeerden met de

Fig. 3: Leopold Wiener - Standbeeld Jan en Hubert van Eyck, Maaseik.

Rechtvaardige Rechters of burgerlijke bestuurders. Ze waren immers zelf (klein) burgers⁵.

Kunnen we nu nagaan of het zelfportret een mythe is? Tuurlijk. Met natuurwetenschappelijk onderzoek. H  l  ne Dubois² hielp zo recent een hardnekkige mythe uit de wereld: namelijk dat “men” Hubert Van Eyck zou verzonnen hebben. Doordat het kwatrijn op de lijst materieel tegelijk met de rest van het Lam Gods geschilderd werd is Hubert, die er expliciet in vermeld wordt, wel degelijk een “echt” historisch personage. En moeten wij niet de helft van ons standbeeld gaan afzagen.

Staan er dus twee verwanten op het Lam Gods? Als de (biologische) gebroeders Van Eyck hun zelfportret nalieten dan moet er enige overeenstemming zijn in hun gelaatstreken. Als hun gezichten 100% identiek zijn, zouden we te maken hebben met een perfect eeneiige tweeling. Is er 0% overeenstemming dan hebben we hoogstwaarschijnlijk te maken met twee mannen zonder verwantschap. Dat deze twee extremen er niet zijn, kunnen we ook met het blote oog zien.

Onderzoekers uit de omgeving van de bekende Vlaamse wiskundigen Anne Dooms en Ingrid Daubechies³ hebben een techniek ontwikkeld om een schilderij te digitaliseren. Door de fijne penseelstreken om te zetten in pixels, die door een algoritme kunnen bewerkt worden, worden patronen zichtbaar. Gezichtsherkenning bijvoorbeeld. Achttien jaar geleden werd er zo begonnen met een analyse van de parels

Fig. 4: Jan Van Eyck, *Man met de rode tulband* (zelfportret?), National Gallery Londen.

op het Lam Gods⁴. Intussen zijn we een hele tijd verder, maar analyse van een compleet gelaat is uiteraard een tijdsintensieve bezigheid. “Er zou massaal veel pixel data moeten onderzocht worden om verschillende patronen te ontdekken.”⁷

Bovendien is er nog een klein probleem: het oorspronkelijke paneel van de Rechtvaardige Rechters is immers nog altijd spoorloos. Dus moet de toetsing gebeuren op basis van kopieën. Die van restaurateur Vanderveken in Gent (als deel van het originele Lam Gods) De Coxie? kopie in Brussel en de Aelman kopie in Maaseik. Daarnaast beschikt het museum in Berlijn over betrekkelijk goede foto's, uit het begin van vorige eeuw. Ten slotte zal het onderzoek ook uitsluitel moeten geven over mogelijke gelijkenis met het portret “Man met de tulband” (Fig. 4).

Een “negatief” onderzoeksresultaat doet een oude Van Eyck mythe verdwijnen, wat de taak van de wetenschap is. Een positief resultaat kan alleen maar doen dromen van een 3D- weergave of hologram van het gelaat van onze stadsgenoten.

Overigens is de hypothese van het zelfportret niet weerlegd als er geen (of te weinig) verwantschap vastgesteld wordt. Het woord “frater” kan immers ook slaan op “kunstbroeders”. Laat ons standbeeld dus nog maar even staan...

Het raadsel van koor en orkest van het Lam Gods (Fig. 5 en 6) kan via dezelfde techniek onderzocht worden (5, p. 70 – 74). Meestal wordt gesproken van zingende en musicerende engelen. Maar tegelijk worden de muzikanten soms als vrouwen geïdentificeerd. Er bestaan (bepaalde) verschillen in gelaatsopbouw en haarinplanting tussen mannen en vrouwen. Er kan dus vastgesteld worden

Fig. 5: Jan en Hubert Van Eyck, *Het Lam Gods*, Zingende Engelen (?), Lukas Art

in welke mate de muzikanten vrouwelijke (gelaats)trekken vertonen.

Vrouwelijke musici lijken voor veel mensen niet te passen in het retabel, gewijd aan de aanbedding van het Lam. Hierdoor verloren veel waarnemers de eenheid van het altaarstuk uit het oog. Met als gevolg de dramatische splitsing van het *Lam Gods* in 1794 en nog eens in 1816. Mogelijk werd het retabel een eerste keer gesplitst in 1663 tijdens de barokke update van de Sint-Baafskathedraal (meer hierover in deel drie van de Van Eyck consensus).

In deel vier van de consensus bekijken we een theorie over de compositie van het retabel, waarin een koor en orkest een duidelijke plaats en inhoudelijke functie hebben. Wijzen we nog op de mogelijkheid van een Maaseiker inspiratie voor het prominent in beeld brengen van religieuze vrouwen (of engelen met vrouwelijke trekken) Als

Fig. 6: Jan en Hubert Van Eyck, *Het Lam Gods*, Musicerende Engelen(?), Lukas Art.

15de eeuwse Maaseikenaren waren de gebroeders Van Eyck vertrouwd met de legendarische abdissen Harlindis en Relindis. In de camera sancta (= relikwienkamer) van de kapittelkerk in Aldeneik waren niet alleen het (volgens de legende door de heiligen Harlindis en Relindis) eigenhandig geschreven evangelie te zien, maar ook zeshonderd jaar oud liturgisch textiel (8). De confrontatie tijdens hun jeugd met deze in hun tijd belangrijke relikwieën was een ingrijpende gebeurtenis en kan aldus een onbewust element in hun artistiek werk veroorzaakt hebben.

Het laatste woord over Van Eyck is dus nog lang niet gezegd of geschreven.

1. DHANENS, E. (1982), *De iconografie der Van Eycks*. Brugge, Genootschap voor geschiedenis.
2. DUBOIS, H. (2019), *Wanneer, door wie en waarom?* Ingrijpende materiele en optische veranderingen van het Lam Gods. In Martens, Max e.a. Van Eyck, een optische revolutie. Gent, Hannibal.
3. PIZURICA, A., (2019) e.a., *Virtuele restauratie en wiskundige analyse van parels in het Lam Gods*. In Martens, Max e.a. Van Eyck, een optische revolutie. Gent, Hannibal.
4. PLATISA, L. e.a. (2012), *Spatioqram features to characterize pearls and beads and other small ball-shaped objects in paintings*. In "Vision and material" Brussel, KVAB,
5. RAETS, J. (2010), *Triomf der kleinburgerlijkheid*. Leuven, Davidsfonds.
6. SCHOOLMEESTERS, M., (1865), *Inauguration de monument de Jean et Hubert Van Eyck à Maeseyck*. Bruxelles, Devroye. Met "het deel van het werk dat verloren is" bedoelt de burgemeester uiteraard niet het paneel van de Rechtvaardige Rechters (dat werd pas 70 jaar later gestolen.) Hij verwijst naar de zijpanelen van het Lam Gods, die 70 jaar eerder gescheiden werden van het middenpaneel. Die waren niet echt verloren maar hingen in Berlijn.
7. VAN WIJCK, F. (2017), *Van Eyck en wiskunde*. De Maaseikenaar, jg. 48, p. 181-183.
8. Men moet zich goed realiseren dat er evenveel eeuwen (zes namelijk) liggen tussen ons en de gebroeders van Eyck, als tussen hen en de legendarische zusters. Zoals wij (op)kijken naar de legendarische gebroeders, keken zij wellicht ook op naar de legendarische zussen. Hun relikwieën waren toen, net als nu werelderfgoed.